

Jiří Karásek ze Lvovic

/ 1871 - 1951 /

Kritik, básník, prozaik a autor divadelních her, jeden z nejnepřítějších představitelů české dekadence, v jejímž duchu vyjadřoval odpor k tehdejší měšťácké společnosti provokativní orientací na kuriózní, patologické a morbidní jevy, jež zobrazoval s aristokratickým, nad prostý život povzneseným gestem. Živou součástí jeho díla představují kritické práce, založené na pojetí kritiky jako uměleckého žánru, jako výrazu posuzovatelovy subjektivity.

Vlastním jménem Jiří Antonín Karásek; narodil se 24. 1. 1871 v Praze. Po vystudování gymnázia se r. 1889 zapsal na bohosloví, ale po dvou letech fakultu opustil a stal se nejprve poštovním úředníkem, později ředitelem knihovny ministerstva pošt a ředitelem Poštovního muzea. S A. Procházkou založil a částečně i spoluredigoval časopis *Moderní revue* (1894–1925), v kterém na přelomu století publikovala řada českých moderních autorů. Karásek vybudoval jednu z největších českých sbírek knižní tvorby, archívních dokumentů a výtvarného umění, tzv. Karáskovu galerii, jejíž fondy grafiky a slovanského umění patří mezi nejvýznamnější v Evropě. Výtvarným uměním se zabýval i jako kritik. Zemřel v Praze 5. 3. 1951.

V básnických sbírkách z 90. let objevil Karásek pro českou poezii hlavně nové motivy a témata. Formální virtuozita, projevující se zvláště v tradičních útvarech (sonet aj.), se opírá o předcházející tradici lumírovské poezie, ale nová látková orientace a snaha o kultivovanost a emocionální naléhavost výrazu oživila zautomatizovaný parnasistický verš.

Karásek svou poezii vědomě orientoval k látkám, které společnost tabuizovala. Jeho oblíbenými tématy se staly nejprve pocity agónie a zmaru, později i sexuální perverze. Již prvá sbírka *Zazděná okna* (1894) překvapila důslednou stylizací básníka „morózního“, k smrti vysíleného, opěvajícího samotu, sen a zánik. Toto „ranění životem“ je rozváděno v představách existence jako beznadějně hry, vyplněné úzkostí. Ve sbírce *Sodoma* (první vydání r. 1895 bylo cenzurováno; knihu mohl autor vydat teprve po interpelaci sociálně demokratického poslance na říšském sněmu J. Hybeše r. 1905) se objevuje dvojí, vzájemně protikladný postoj: na jedné straně je oslavována brutální síla barbarů, rozjitřená smyslovost a vášeň, na straně druhé je evokována dekadentní umdlenost, melancholie, hrůza smrti. Také v dalších sbírkách (*Knihla aristokratická*, 1896; *Sexus necans*, 1897) se vyskytuje dvojí podoba historické stylizace: jedna pohansky smyslná, kontrastující k soudobé „vyžilé rase“, druhá nábožensko-mystická, jejíž dekorativní kultovní ráz představuje krajní protiklad šedivosti kupecké přítomnosti. Oba okruhy motivů mají svůj zdroj v negativním vztahu nejen

k tehdejší společnosti, již hrozí „požár zničení“, ale k realitě vůbec. Pro pozdější Karáskovy básnické sbírky (*Endymion*, 1909; *Ostrov vyhnanců*, 1912) je příznačné posílení reflexivní složky. Orientace k antickým motivům a k básnickým portrétům umělců různých dob souvisí se zhistoričtěním základního Karáskova tématu – osamělosti génia ve společnosti necitlivých a utilitárních lidí.

V próze chtěl Karásek nejprve realizovat představu psychologické, reflexivní, lyrizované epiky. Programově se zřekl vnějších osudů hrdinů, kombinací příběhů a soustředil se k „malbě duše“. V románě *Mimo život* (1898) představil Karásek postavu umělce, který čtvrt století vytvářel své dílo a pojednou rozpoznává falešnost a prázdnotu svého úsilí. Epická linie je velmi skromná (hrdina podezírá svou ženu, že ho klame s mladým básníkem); těžiště prózy leží v partiích úvahových, introspekčních a v psychologických analýzách rozvráceného individua. Realita, dříve samozřejmě přijímaná, se ústřední postavě objevuje, jako by byla zbavena smyslu a účelu. Vědomí nicoty světa pramení buď z neurčitých náladových pocitů, anebo z poznání nesmyslnosti lidského pachtění za fiktivním cílem. Dilema, zda se má umělec upnout k životu, k jeho řádu a normám, nebo k umění, je jednoznačně řešeno ve prospěch umění, jež má vytvářet rafinované dojmy, nahrazující životní prázdnotu. Tím, že Karásek omezil na nejmenší míru dějové prvky, musel věnovat hlavní pozornost odstíněnému popisu psychických stavů, které však svou státností umožňují pouze parafráze malého okruhu motivů.

Zanedlouho po vydání románu *Mimo život* Karásek rozpoznal, že přílišná státnost bezdějové prózy musí být vyvážena pestřejším prostředím a závažnější, nadosobní ideou. V románě *Gotická duše* (1900) je hrdinova neschopnost přizpůsobit se životu motivována biologicky (degenerovaný potomek měšťanského rodu) jako psychopatologická úchylnka. Autor dává postavě prožívat tragédii češství i náboženské víry v romantickém prostředí demonizované Prahy kostelů, chrámů, klášterů a hřbitovů. Proces směřující k epičnosti je dovršen *Romány tří mágů* (*Román Manfreda Macmillena*, 1907; *Scarabeus*, 1908; *Ganymédes*, 1925), kde se Karásek dokonce uchýlil k druhé krajnosti, k bohatě rozvíjeným fantaskním dějům, plným efektů, překvapení, dramatických zvrátů, mystické hrůzy a děsu. Tomuto romantickému konstruování tajemných scén zůstal Karásek věrný i v kratších prózách. Motivy prozaických prací spisovatel využíval i v dramatech, která vesměs zůstala jen v knižní podobě a nebyla uvedena na jeviště.

Karáskovo publicistické dílo obsahuje eseje, úvahy, recenze, kritická vystoupení i polemiky. Kritiku Karásek pokládal za samostatný umělecký žánr, který není v podřízeném vztahu ke kritizovanému předmětu, neboť je suverénním výrazem tvůrčí osobnosti. Kritika má být dynamickou složkou vývoje, bezprostředně se účastnit soudobého procesu zejména tím, že projeví „absolutní subjektivitu úsudku“, jež se stává součástí rozporného kontextu, vytvářeného vzájemně odlišnými osobnostmi. Individualistická

kritika, již je Karásek stoupencem, má v díle hledat rysy výlučné, neobvyklé, negující normální funkce a praktiky soudobé společnosti. Kritik Karásek bojoval proti tendenčnosti umění, proti realismu a historismu. Své kritiky shrnoval do souborů, jejichž název vždy zdůrazňuje ústřední myšlenky knihy – *Renesanční touhy v umění* (1902), *Umění jako kritika života* (1906), *Chimérické výpravy* (1905), *Tvůrcové a epigoni* (1927) aj.

Jednostrannost teoretických názorů je často dána autorovým sklonem k provokativně znějící formulaci. Konkrétní kritická tvorba je převážně těchto jednostranností prosta a dokazuje Karáskův jemný smysl zejména pro moderní tvorbu. Z cizích autorů Karásek objevoval díla W. Whitmanna, H. Ibsena, St. Przybyszewského, S. Mallarméa, M. Maeterlincka aj., z českých autorů si vybíral pro svou kritiku práce J. Nerudy, J. Zeyera a zejména tvorbu generačních vrstevníků (soubor kritik *Impresionisté a ironikové*, 1903).

František Matouš Klácel

/ 1808 - 1882 /

Katolický řádový kněz, který byl po celý život v konfliktu s církevní mocí. Jeho poezie, novinářská činnost v období revoluce r. 1848 i filozofické a pedagogické spisy jsou různými projevy jeho snahy o společenskou nápravu.

Pocházel z chudé řemeslnické rodiny, narodil se v České Třebové 7. 4. 1808. Pro mimořádné nadání se dostal na gymnázium do Litomyšle, kde vystudoval i filozofii. Pak vstoupil do augustiniánského kláštera v Brně; po bohosloveckých studiích se stal profesorem na tamním filozofickém ústavě (1835). Po devíti letech byl pro své svobodomyšlné názory (jimiž mj. navazoval na myšlenky B. Bolzana) zbaven profesury a přinucen vrátit se do kláštera. V r. 1848 redigoval časopis *Týdeník*, později (do r. 1851) *Moravské noviny*, jimiž chtěl působit obdobně jako Havlíček v Čechách. Za obnovené reakce žil znovu v klášteře, soukromě vyučoval a literárně pracoval, trpěl však politickými poměry. V r. 1869 odjel do Ameriky, kde se těžce živil jako redaktor českých časopisů, překladatel a vychovatel. Zemřel 17. 3. 1882 v Belle Plaine (USA).

Náhodnou shodou okolností vyšla první Klácelova básnická sbírka, *Lyrické básně* (1836), téměř současně s Máchovým Májem. Klácel, básník filozofických a společenských úvah, radikálního vlastenectví a slovanství, nevynikal uměleckou dovedností. Neobratnost jeho veršů byla stupňována nutností, aby výzvy k boji za svobodu, opěvování husitství, odkazy na příklad Francouzské revoluce a proticarského povstání Poláků byly zaha-